

Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia / Halina Rusińska-Giertych. - Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018. - 388, [1] s., [1] k. tab. : il.- ISBN 978-83-229-3593-4

Kulturowe dziedzictwo Lwowa w jego historycznej różnorodności od lat budzi zainteresowanie przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Podejmuje się prace dokumentacyjne, ukazują się edycje źródeł, organizuje się międzynarodowe konferencje naukowe (cyklicznie przygotowywane zwłaszcza przez środowisko medioznawców krakowskich). Coraz częściej także podnosi się potrzebę wspólnych badań o charakterze syntetyzującym. Dlatego wszelkie próby monograficznego ujęcia problematyki obecności książki, czasopism i bibliotek we Lwowie zasługują na szczególną uwagę. W ten nurt badawczy wpisuje się recenzowana monografia. Praca została poświęcona kształtowaniu się kultury książki (rozumianej jako ogół zjawisk i procesów związanych z książką) polskiej we Lwowie w latach 1772–1830, czyli próbie zaprezentowania całościowego, wieloaspektowego ujęcia funkcjonowania polskojęzycznych wydawnictw, ukazanych na tle zjawisk politycznych, społecznych i kulturalnych. Podjęta próba „zrekonstruowania kultury umysłowej Lwowa u schyłku XVIII i na początku XIX wieku i pokazania, jak w atmosferze wielokulturowego i wielonarodowościowego miasta rozwijało się życie książki i z czego wynikały preferencje czytelnice Galicjan” (s. 26 monografii) zakłada stosunkowo szerokie ujmowanie zagadnień rozwoju i funkcjonowania książki, czego Autorka jest świadoma (s. 33 monografii). Oczywiście, tego typu próby badawcze z powodzeniem są realizowane (por. Niedźwiedź, 2012), jednak wymagają bardzo precyzyjnego, świadomego i konsekwentnego rozłożenia akcentów podejmowanych analiz. Autorka założyła, że w analizowanym okresie życie intelektualne Lwowa rozwijało się w duchu oświeceniowym, o czym świadczyły ważne zmiany jakościowe w „infrastrukturze świata książki” (s. 15 monografii), zwłaszcza działalność teatralna, reforma szkolnictwa i otwarcie uniwersytetu, mecenat kulturalny oraz różne funkcje pełnione przez książki i periodyki (s. 14–15 monografii). Podejmowane analizy skupiały się zatem po pierwsze na ocenie życia kulturalno-oświatowego we Lwowie i opisie kształtowania

---

¹ Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki, Uniwersytet Śląski w Katowicach

się obiegu książki polskiej i środowiska czytelniczego, po drugie na prezentacji stosunków wydawniczo-księgarskich i rynku prasowego, z uwzględnieniem charakterystyki edycji lwowskich i reklamy książki, prasy i bibliotek (s. 15–16 monografii).

Monografia składa się z ośmiu rozdziałów (nierównomiernych pod względem objętości), uzupełnionych o wstęp, zakończenie, wykaz wykorzystanych źródeł i literatury, indeksy nazwisk oraz wydawnictw periodycznych, a także spisy rycin i tabel.

W rozdziale pierwszym „ukazano Lwów w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej i w zaborze austriackim” (s. 31 monografii). Dziejom Lwowa w okresie staropolskim Autorka poświęciła zaledwie dwie strony (z siedmiu stron tekstu rozdziału), oczywiste jest zatem, że podane informacje są wręcz encyklopedyczne. Można odnieść wrażenie, że posłużyły do konkluzji, że „władze zaborcze zastały we Lwowie dosyć przygnębiający widok. Tam, gdzie przed laty tętniło życie handlowe i gdzie sprzedawano oraz wywożono towary wschodnie niemal po całej Europie, zaległa cisza, którą przerywali jedynie drobni „kramikarze”, głównie narodowości żydowskiej” (s. 35 monografii). Podobną opinią rozpoczyna się rozdział drugi: „w czasach przedrozbiorowych Lwów odgrywał rolę miasta prowincjonalnego, w którym niewiele się działo” (s. 43 monografii). Ta konstatacja stała się podstawą do wyciągnięcia wniosku (wielokrotnie przywoływanego w monografii), że Lwów dopiero jako stolica Królestwa Galicji i Lodomerii przeżył szybki wzrost gospodarczy, nabrał znaczenia politycznego, a mimo niesprzyjającej sytuacji, doszło w nim do rozwoju polskiego życia kulturalnego w duchu oświeceniowym. Warto jednak zaznaczyć, że Autorce najpewniej chodzi o okres historii miasta tuż przed rozbiorami (wtedy tytuł rozdziału pierwszego zamiast „Lwów w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej i w zaborze austriackim” powinien brzmieć np. „Lwów u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej i w zaborze austriackim” lub okres staropolski można by potraktować jako jeden z podrozdziałów). Dodatkowo opinie o kulturalnej „zapaści czasów saskich” są formułowane w znacznej mierze pod kątem sytuacji rynku książki czy ogólniej sytuacji materialnej miasta. Uwzględnienie innej perspektywy, np. rozwoju życia religijnego, w pewnej mierze podważyłoby tę opinię (np. w tym okresie doszło do odrodzenia duchowego benedyktynek łacińskich).

Rozdział drugi został poświęcony omówieniu życia intelektualnego, kulturalnego i towarzyskiego Lwowa w okresie oświecenia. Autorka zwróciła uwagę na specyfikę kształtowania się kultury umysłowej miasta. Opisała charakter relacji między ludnością miejscową a napływową oraz wskazała czynniki wpływające na integrację społeczeństwa i kontakty międzykulturowe. Okazało się, że na rozwój polskiego życia kulturalnego oddziaływały zarówno instytucje życia społeczno-umysłowego, jak i lwowski świat towarzyski. Autorka opisała instytucje związane z oświatą i edukacją na różnych poziomach (szkolnictwo wyższe, średnie i elementarne oraz nauczanie pry-

watne). Przedstawiła również rolę różnego rodzaju towarzystw, rozwój życia muzycznego oraz działalność teatrów publicznych i amatorskich w mieście. Interesująca jest konstatacja o skali adaptowania przez miasto kultury zewnętrznej i nadawaniu jej swojskiego charakteru (s. 87 monografii).

Odrębnie zostały omówione biblioteki prywatne i instytucjonalne. Autorka słusznie zauważyła, że kasaty i ich konsekwencje zmieniły rynek książki wtórnej. W oczywisty sposób różny był krąg czytelników bibliotek Uniwersyteckiej i Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, a inny małych bibliotek, powstających przy towarzystwach i teatrze. W opisie bibliotek prywatnych natomiast powinny być wykorzystane informacje o właścicielach, zawarte w rozdziale pierwszym, zdecydowanie także warto było zamiast ograniczenia się do wymieniań nazwisk, przeprowadzić próbę systematyzacji posiadaczy księgozbiorów, np. z uwagi na zawód lub pełnione funkcje społeczne. Najwięcej wątpliwości budzi sposób przedstawienia bibliotek instytucji kościelnych. Autorka zauważyła, że czynnikiem „integrującym oba społeczeństwa (miejskowe i napływowe) było wyznanie rzymskokatolickie” (s. 46 monografii), a Kościół pozostawał jednym z „instrumentów walki o utrzymanie polskości” (s. 42 monografii). Należy jednak pamiętać, że Lwów był stolicą trzech arcybiskupstw katolickich obrządków: łacińskiego, grekokatolickiego i ormiańskiego. Funkcjonowały tu również dwa seminaria generalne (od 1793 r. arcybiskupie) i kilka parafii, w których były księgozbiory. Biblioteki kościelne i klasztorne były podporządkowane działalności religijnej, pełniły określone funkcje, związane zwłaszcza z prowadzoną formacją i kultem. Zapoznanie się z sytuacją wyznaniową we Lwowie w badanym okresie zdecydowanie pomogłoby Autorce w odpowiednim wyodrębnieniu i określeniu znaczenia tych księżnic, zwłaszcza w odniesieniu do opisu kultury książki polskiej. O bibliotekach parafialnych pisał Józef Krętosz (Krętosz, 1996, s. 206) w niecytowanej w monografii pracy, znana jest także charakterystyka językowa biblioteki kapitulnej, a o jej dziejach (Gwioździk, Różycki, 2008, s. 21-24, 29-31)² wiadomo znacznie więcej niż wynika to ze skąpych danych, zamieszczonych w rozprawie (s. 89). Również w przypadku bibliotek klasztornych zamiast oczywistych konstatacji, że „w klasztorze były książki”³ (s. 97 monografii), warto było zwrócić uwagę na funkcje tych zbiorów i wynikającą z nich strukturę językową (np. w klasztorach żeńskich dominowało piśmiennictwo w języku

² Edward Różycki wymienił kolekcje, który wpłynęły do biblioteki na początku XIX w. (m.in. dary kilku kanoników lwowskich, profesorów uniwersytetu, księgozbiór Bractwa Św. Trójcy, książki pochodzące ze skasowanych klasztorów bazylianów, dominikanów ze Lwowa oraz z seminarium obrządku łacińskiego i biblioteki dekanalnej), przedstawił zawartość zachowanych inwentarzy z tego okresu, ustalił m.in., że w XIX w. dominowały druki i rękopisy w języku łacińskim (ok. 85% zasobu), teksty w języku polskim liczyły zaledwie 2,20%.

³ Warto przy tym sprostować, że biblioteka tzw. konwencka (nie „konwencja”, jak jest w monografii) nie pełniła funkcji czytelnicy, były to stojące na korytarzu szafy biblioteczne, a nie biblioteka w dzisiejszym rozumieniu, o czym była mowa w znanej Autorce pracy (Gwioździk, 2001). O bibliotekach jezuickich kompetentnie pisał natomiast Ludwik Grzebień (Grzebień, 2013).

polskim). Dodatkowo Autorka pominęła informacje o bibliotekach zakonnych innych obrządków, np. nie wspomniała o księgozbiorze bazylianów lwowskich bądź o książkach polskich wychodzących z ich drukarni (Pidłypczak-Majerowicz; Pidłypczak-Majerowicz, 1994; Pidłypczak-Majerowicz 2012) czy benedyktynek ormiańskich (Gwioździk, 2003). Zaskakuje również brak choć najbardziej zwięzłego podsumowania omawianych w rozdziale zagadnień, co odnosi się także do większości innych rozdziałów rozprawy.

Rozdział trzeci został poświęcony na omówienie instytucji książki, ukazanych na tle charakterystyki stosunków wydawniczo-księgarskich we Lwowie. Zagadnienia rozwoju drukarstwa i handlu księgarskiego wielokrotnie były przedmiotem zainteresowania Habilitantki, która stwierdziła, że „niniejsza monografia stanowi podsumowanie jej wieloletnich dociekań naukowych” (s. 25 monografii). Ewolucję lwowskiego rynku książki przedstawiła w sześciu grupach problemowych, czyli uwzględniła warunki rozwoju ruchu wydawniczo-księgarskiego, opisała następnie drukarnie, Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Członków Sztuki Drukarskiej (działające przy Drukarni Pillerów), odlewnie czcionek, księgarnie i wypożyczalnię książek. Do czynników wpływających na kwestie wydawnicze i księgarskie Autorka zaliczyła różne formy mecenatu (warto dodać, że wśród kobiet działalność nakładczą pełniły także zakonnice⁴), który „wpływał korzystnie na kulturę intelektualną i stymulował jej twórców (s. 124 monografii). Zauważyła ponadto, że nowym zjawiskiem był mecenat publiczności literackiej. Negatywny wpływ natomiast miała działalność cenzury państwowej. Funkcjonowała także prewencyjna cenzura kościelna (Autorka zdecydowała się na wyliczenie kilkunastu dość przypadkowych tytułów, w których zamieszczono aprobaty cenzorskie, zob. s. 138–139 monografii). Następnie szczegółowo omówiła działalność drukarni lwowskich: zakonnych (jezuickiej, franciszkańskiej), brackiej św. Trójcy, Szlichtynów, Pillerów, Pfaffa, Wichmana i Schnaydra. Działalnością typograficzną oficyn we Lwowie Habilitantka zajmowała się od początku swojej drogi naukowej, oczywiste jest zatem wykorzystanie wcześniejszych ustaleń w tej części monografii. Zaskakuje natomiast cytowanie całych stron, akapitów lub zdań z własnych artykułów, bez odesłania do bibliografii⁵. Autorka przedstawiła następnie stowa-

⁴ Przykładowo w 1771 r. benedyktynki lwowskie sfinansowały oficjum o św. Fortunacie, a w 1780 r. traktat Jeana Crasseta *Rozmowy o Najświętszym Sakramencie Ołtarza* (Gwioździk, 2002).

⁵ Przykładowo na temat drukarni jezuickiej Autorka pisała m.in. w artykułach *Repertuar wydawniczy tłoczni zakonnych na przykładzie Drukarni Jezuickiej we Lwowie* (2013 r.) oraz w tekście *Drukarnie zakonne Kościoła łacińskiego na ziemiach polskich Rzeczypospolitej od XVII do XIX w. i ich pokasacyjne losy* (2014). Obszerne fragmenty z tej ostatniej publikacji zamieściła w monografii, w części poświęconej dziejom drukarni jezuickiej (s. 140–141) oraz franciszkańskiej (skopiowała s. 556–560 – łącznie z zamieszczoną fotografią - w monografii s. 149–153). Tę drukarnię wspominała ponadto w artykule *Dochody klasztorów, wynikające z działalności typograficznej na przykładzie drukarni franciszkanów we Lwowie (1770–1776)*,

rzyszenie zawodowe drukarzy lwowskich, powstałe z inicjatywy Jerzego Ruhla z drukarni Pillerów oraz wymieniła działające odlewnie czcionek. Kolejno opisała funkcjonujące we Lwowie księgarnie⁶ i wypożyczalnię (zweyfikowała przy tym informację o pierwszej wypożyczalni we Lwowie). Ich znaczenie Autorka upatruje głównie w promowaniu czytelnictwa i kształtowaniu „ogólnie pojętej kultury literackiej, propagowaniu prądów oświeceniowych” (s. 186 monografii).

Rozdział czwarty, niewielki objętościowo, miał na celu prezentację oferty księgarń lwowskich. Interesujące wydają się takie kwestie, jak wspólny i odmienny repertuar, ewentualna specyfika asortymentu poszczególnych księgarń, podaż określonych gatunków piśmiennictwa, obecność literatury rodzimej lub tłumaczonej na język polski (z jakich języków oryginalnych) itp. Autorka uznała za zasadne „wskazanie jedynie, że księgarze lwowscy mieli dosyć rozległe kontakty handlowe i potrafili zaspokajać potrzeby czytelnicze swoich klientów”, a „książka polska była we Lwowie obecna dość powszechnie i w niemałej ilości” (s. 32 monografii). W tym celu zanalizowała wybrane katalogi i zaprezentowała asortyment księgarni Karola Pfaffa (s. 190–196 monografii), Kazimierza Szlichtyna (s. 196 monografii), Bartłomieja Jabłońskiego (s. 197–198 monografii) oraz Franciszka Pillera (s. 198–199 monografii). Te instytucje były charakteryzowane w rozdziale wcześniejszym, być może wystarczyło wówczas w odpowiednich miejscach omówić ich asortyment, zwłaszcza pod względem rodzajów piśmiennictwa w języku polskim. Dodatkowo oczywista wydaje się sprzedaż przez Pfaffa tytułów, które wychodziły jego nakładem. Tymczasem Autorka wymieniła je w układzie chronologicznym, a następnie charakteryzowała w rozdziale kolejnym. Do rozważenia zasadności przygotowania tego rozdziału skłania także jego struktura: na 11 stronach zostało wymienione 228 tytułów (z nielicznym komentarzem), co – po pominięciu tego wyliczania – daje co najwyżej 30% tekstu zasadniczego. Lepszym rozwiązaniem wydaje się charakterystyka typów i gatunków piśmiennictwa, z podaniem najbardziej wyrazistych przykładów i/lub spisu w aneksie. Autorka zdaje sobie sprawę, że w tym rozdziale przedstawiła „ubogą i wrywkową prezentację publikacji dostępnych we Lwowie” (s. 200 monografii), trudno więc określić, w jakim stopniu jest ona reprezentatywna. Przykładowo, kończący rozdział schemat pierwszy na wybranych przykładach miał graficznie przedstawić „drogi napływu książek w języku polskim do Lwowa w latach 1772–1830”. Niestety, nie wiadomo, o jakie księgarnie chodzi i ile było tych przykładów. Z przedstawienia tego nie wynikają też

---

skąd skopiowała i zamieściła w monografii obszerne fragmenty (w monografii s. 150, 152–153). Trudno zatem ustalić, czy Autorka w monografii zawarła nowe ustalenia, czy tylko odniosła się do poprzednich badań.

⁶ W tej części monografii Autorka wykorzystała liczne fragmenty ze swojego artykułu *Dzieje księgarstwa lwowskiego końca XVIII i początku XIX wieku* (2011 r.), zwłaszcza s. 16–20, w monografii s. 170, 174–175, 181–185.

jakiegokolwiek informacje mówiące o roli poszczególnych ośrodków, z których książki napływały do Lwowa (być może lepszym i bardziej precyzyjnym rozwiązaniem byłyby nawet opracowanie geografii kontaktów na podstawie wnikliwej analizy tylko jednego katalogu wybranej księgarni).

W rozdziale piątym Autorka z perspektywy „treści i funkcji lwowskich edycji” (s. 32 monografii) omówiła produkcję wydawniczą, przedstawiła także autorów edycji lokalnych. Zwróciła ponadto uwagę na kształt edytorsko-typograficzny publikacji, co jest jedną z najbardziej interesujących kwestii poruszanych w tej części pracy. Autorka określiła najczęstsze typy publikacji oraz wymieniła (choć niekiedy bez jakiegokolwiek komentarza) „najbardziej reprezentatywne” ich przykłady (s. 210 monografii). Niestety, wypowiedź o korelacji repertuaru wydawniczego z potrzebami i oczekiwaniami czytelnikami („profil tamtejszemu repertuarowi nadawały [...] potrzeby i zainteresowania czytelników oraz warunki, w których kształtowała się ówczesna lokalna kultura książki”, s. 273 monografii) wydaje się ogólnikowa, podobnie jak stwierdzenie, że „twórczość przeciętnych lokalnych autorów była skrojona na miarę epoki, na miarę lwowskich i galicyjskich oczekiwań, na miarę czasów, w których żyli czytelnicy ich dzieł” (s. 264 monografii).

Rozdział szósty Autorka poświęciła na przedstawienie rynku prasowego. Opis czasopism i gazet nie wykracza jednak w zasadzie poza kompilację informacji ze znanych opracowań⁷. Odrębnie Autorka omówiła almanachy. Uznała – ale bez zaprezentowania przekonujących argumentów – że choć wiele tytułów ukazywało się krótko, to „oprócz salonów arystokratycznych były głównym czynnikiem opiniotwórczym i podstawowym środkiem komunikacji społecznej” (s. 276 monografii).

Rozdział siódmy dotyczy zagadnień reklamy książki i promocji czytelnictwa we Lwowie. Autorka zanalizowała formę i treść ogłoszeń prasowych, które okazały się „cennym źródłem do badań nad dziejami lwowskiego rynku książki” (s. 309 monografii). Ważnych informacji o publikacjach obecnych w obiegu wydawniczym dostarczyły też katalogi księgarskie (s. 316 monografii). Równie interesujące wyniki przyniosła żmudna analiza prospektów wydawniczych i list prenumeratorów. Ten rozdział rozprawy uznaję za najbardziej interesujący, a wnioski odnoszące się do „aktywnego propagowania kontaktu z lekturą” (s. 298 monografii) za w pełni uzasadnione.

W ósmym, niewielkim objętościowo rozdziale rozprawy, Autorka omówiła kwestię odbiorców książki polskiej we Lwowie. Zagadnienie to wielokrotnie, w różnych ujęciach było poruszane w tekście, zatem ten fragment mógłby być rodzajem podsumowania rozważań podejmowanych w całej pracy. Oczywiście jest bowiem, że to właśnie czytelnik (lub lepiej – publiczność czytelnicza) był podmiotem działań podejmowanych przez wydawców, księgarzy,

⁷ Również w tym rozdziale Autorka nie informowała o dosłownym cytowaniu akapitów ze swojej poprzednich publikacji, jak *Reklama wydawnicza i księgarska na łamach lwowskich pism periodycznych XVIII wieku* (zob. np. s. 459 artykułu i 279 monografii).

bibliotekarzy. Dodatkowo zakończenie monografii liczy niespełna trzy strony, a na dwu z nich Autorka powtórzyła kilka ogólnych wniosków, odnoszących się do zmian oświeceniowych we Lwowie i animatorów tych przekształceń.

Autorka zaplanowała próbę opisu panoramy kultury umysłowej Lwowa u schyłku XVIII i na początku XIX w. zwłaszcza zaś kształtowania się instytucji książki i funkcjonowania różnego rodzaju przekazów piśmienniczych. Założeniom tym podporządkowała warsztat badawczy. Szczególnie interesującym materiałem jest plan Lwowa z końca XVIII w., na który naniosła lokalizację instytucji książki w badanym okresie. Z jego analizy mogą wynikać ciekawe wnioski, odnoszące się do koncentracji w określonych rejonach miasta drukarni, księgarni, wypożyczalni i dwu największych bibliotek, być może w przyszłości Autorka podejmie takie badania.

Na warsztat bibliograficzny Haliny Rusińskiej-Giertych składają się zarówno materiały rękopiśmienne (z Archiwum Narodowego w Krakowie, Archiwum Prowincjonalnego Franciszkanów, Biblioteki Ossolineum i Biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego), jak i źródła drukowane, katalogi, bibliografie i opracowania (tradycyjne i elektroniczne). Odrębnie Autorka wyszczególniła tytuły czasopism i gazet lwowskich oraz almanachy. Autorka od wielu lat zajmuje się różnymi zagadnieniami, związanymi z kulturą książki Lwowa przełomu wieków XIX i XX. Taka specjalizacja z jednej strony pozwala na wnikliwe i kompetentne przygotowanie warsztatu pracy, z drugiej strony wymaga jednak stałej jego aktualizacji. Nie chodzi oczywiście o przyczynki, lecz o prace istotne dla omawianych zagadnień. Przykładowo Autorka cytuje artykuły Wojciecha Tomaszewskiego, poświęcone drukarstwu muzycznemu w Warszawie, nie uwzględniła natomiast jego ważnego tekstu, dotyczącego edytorstwa muzycznego we Lwowie (Tomaszewski, 2006, s. 286–296). O niektórych innych brakach bibliograficznych wspominałam, jednak nie są tak istotne, jak podawanie informacji nieaktualnych i mylących. Dobitnym tego przykładem jest opis biblioteki benedyktynek we Lwowie. Autorka korzystała z opracowania z 1996 r., zgodnie z którym podała, że „księgozbiór nie był badany, gdyż jest niedostępny, biblioteka mieści się za klauzurą. Ponadto zbiory są dopiero teraz porządkowane i opracowywane. Na informację, co pozostało z lwowskiego księgozbioru, przyjdzie jeszcze poczekać” (s. 97 monografii). Tymczasem księgozbiór ten został zrekonstruowany, skatalogowany i opisany w 2001 r. (Gwioździk, 2001) katalog wydano w 2004 r. (Gwioździk, 2004), przy czym obie publikacje są zamieszczone w bibliotece cyfrowej. Również cały księgozbiór (stare druki i rękopisy, także odnoszące się do prowadzonej przez mniszki szkoły) został zdigitalizowany i od kilku lat jest dostępny w Bibliotece Cyfrowej Diecezji Legnickiej⁸.

⁸ Dodatkowo warto nadmienić, że w tym przypadku trudno mówić o losach porozbiorowych (s. 97 monografii), skoro klasztor nie był skasowany, natomiast wiadomo o pozostałościach innych, skasowanych bibliotek zakonnych, co do których Rusińska-Giertych nie znalazła żadnych danych. Ostatnio informacje o starych drukach z klasztorów lwowskich zamieszczono na portalu kasaty.pl.

Przyjęta przez Autorkę dość szeroka perspektywa analiz z pewnością miała wpływ na różny stopień i charakter opracowania poszczególnych rozdziałów, a nawet na konieczność uzupełnień i korekt. Nie ujmuje to jednak znaczenia monografii dla historyków książki dawnej w środowisku krajowym i zagranicą. Podjęty w monografii problem badawczy należy bowiem uznać za ważny oraz zasługujący na kompleksowe i kompetentne omówienie. Rozprawa porządkuje i dopełnia dotychczasowe wnioski badawcze, w pewnej mierze uzupełnia i weryfikuje je o istotne ustalenia, przynosi nowe propozycje dla badań związanych z komunikacją i mediami. Książka Rusińskiej-Giertych jest zatem publikacją istotną dla historiografii dawnego Lwowa, pierwszym syntetycznym opracowaniem kształtowania się kultury książki w tym mieście w okresie oświeceniowym.

Bibliografia

- Grzebień, L. (2013). *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Gwóźdź, J. (2001). *Biblioteka panien benedyktynek łacińskich we Lwowie (XVI–XVIII wiek)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Gwóźdź, J. (2001a). Kultura książki w kręgu lwowskich benedyktynek w okresie józefinizmu. W: Z. Janeczek (red.), *Czasy Kościuszki i Napoleona. Jan Lubicz-Pachoński jako badacz epoki* (s. 375–394). Katowice: Wydawnictwo Uczelniane Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego.
- Gwóźdź, J. (2003). Z dziejów biblioteki benedyktynek ormiańskich we Lwowie. W: J. Jarowiecki (red.), *Kraków-Lwów: książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku*. T. 6. Cz. 1 (s. 199–211). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Krętosz, J. (1996). *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w okresie józefinizmu (1772–1815)*. Katowice: Księgarnia Świętego Jacka.
- Niedźwiedź, J. (2012). *Kultura literacka Wilna (1323–1655)*. Kraków: Universitas.
- Pidłypczak-Majerowicz, M. (1996). *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII–XVIII wieku*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pidłypczak-Majerowicz, M. (2009). Biblioteki bazylianów lwowskich i dawnej prowincji koronnej zakonu w XVII–XX w. Pobrane 3 stycznia 2018 z: repozytorium.up.krakow.pdf
- Pidłypczak-Majerowicz, M. (2012). Książka i biblioteka bazylikańska w XVII–XVIII w. oraz wpływ kasat na stan ich zachowania i opracowania. *Hereditas Monasteriorum* 1, 85–97.
- Tomaszewski, W. (2006). Edytorstwo muzyczne na ziemiach polskich w latach 1815–1875. W: J. Kostecki (red.), *Ludzie i książki. Studia historyczne*, Warszawa: Biblioteka Narodowa.